

**NÁČRT PONOVBROVÉHO VÝVOJA OCHRANY PRÍRODY
TATRANSKÉHO NÁRODNÉHO PARKU (reminiscencie)**
**OUTLINE OF POST-NOVEMBER DEVELOPMENT OF NATURE PROTECTION
IN TATRY NATIONAL PARK (MEMORY)**

Ivan VOLOŠČUK

059 60 Tatranská Lomnica 66, e-mail: ivoloscuk@azet.sk

Abstract: *The paper brings personal experience with post-November evolution of Nature Protection in Tatra National Park. Negative and positive elements can be seen in the development of nature protection. In early 1990, after a few months later, as the euphoria began to fall, the new social and political situation arose. Rapidly restore a new socio-political system, characterized by a move away from the ethics and morality of responsibility for maintaining biodiversity and the overall World Strategy of Nature Conservation in relation to human systems. The protection of nature and the environment have come under the sway of the group's economic interests of the oligarchs, and a climate of corruption and law enforcement has prevailed in the state. The new management of the TANAP Administration ensured an extension of international cooperation with nature conservation organizations.*

Key words: *TANAP, post-November, new political situation, rule of law, international cooperation*

Úvod

Prvé mesiace po novembrovej „nežnej revolúcii“ 1989 boli naplnené prežívaním kladného a záporného vzťahu medzi ľuďmi, ich vzťahu k celoštátnym udalostiam a ku skupinovým vnútorným procesom v odborných organizáciách vrátane správy národných parkov. S pribúdajúcimi mesiacmi v prvom polroku 1990 pôsobenie emocionálnych prejavov a podnetov postupne slablo. Po rýchlom rozpade jednoty Verejnosti proti násiliu v prvom štvrtroku 1990 aj napriek deklarovanému odstráneniu vedúcej úlohy Komunistickej strany v štátnych orgánoch, do čela štátu v Slovenskej národnej rade, do vlády a súdnictva sa postupne znovu dostali bývalí členovia Komunistickej strany, ktorí v nových politických podmienkach formálne „prezliekli kabáty“ a zo dňa na deň sa stali demokratmi. To platilo i na regionálnej a miestnej mocenskej úrovni.

Podobne na vysokých školách a univerzitách pre nedostatok kvalifikovaných nestraníkov vo funkciách profesorov a docentov ostali pracovať bývalí členovia Komunistickej strany. Vo vedení odborných organizácií jednotlivých ministerstiev síce boli vymenení riaditelia a hlavní vedúci funkcionári, avšak systém myslenia sa menil veľmi pomaly. Ukázalo sa, že ľahšie sa dal zmeniť politický systém, ako zmýšľanie ľudí.

Predloženú historickú úvahu možno chápať aj ako pokus o vecný pohľad na krátke obdobie histórie Správy Tatranského národného parku. Žiada sa spracovať samostatnú podrobnú monografickú štúdiu o ponovembrovom vývoji organizačných štruktúr TANAP-u.

Čo predchádzalo novembru 1989

Prvé náznaky dlho očakávanej politickej zmeny nastali už v roku 1968. „Pražskú jar“ predstavoval komunista Alexander Dubček s heslom „*socializmus s ľudskou tvárou*“. Túto akciu od začiatku však mnohí nestraníci prijímali s nedôverou, pretože zmenu chceli uskutočniť komunisti s naivnou predstavou, že v komunistickom totalitnom systéme sa môže vytvoriť atmosféra „*socializmu s ľudskou tvárou*“. Moskovskí komunisti na čele s Leonidom Brežnevom nemohli pripustiť iný socializmus, ako bol prezentovaný v Sovietskom zväze. Predstavu Alexandra Dubčeka o inakšom socializme zmietli v auguste 1989 spojené vojská Varšavskej zmluvy.

Druhou významnou politickou udalosťou vedúcou k postupnému oslabovaniu komunistickej moci bola v roku 1985 tzv. „*Gorbačovská perestrojka*“, čiže prestavba. V podstate išlo o pokus zmeniť systém sovietskeho hospodárstva. Podstatnou súčasťou perestrojky bola „*glasnosť*“ - otvorené informovanie o stave a perspektívach sovietskej spoločnosti, čo viedlo k prekonaniu mnohých zaužívaných ideologických stereotypov a dogiem. „*Perestrojka*“ priniesla tiež pomalý koniec politického monopolu Komunistickej strany, pripravila pôdu pre vytvorenie politickej a názorovej plurality a viedla k ukončeniu studenej vojny. Počas perestrojky však vznikli mnohé nové ekonomické a národnostné problémy. V dôsledku boja viacerých názorových prúdov, ktoré chceli riešiť vznikajúcu krízu rôznymi spôsobmi, sa konzervatívna časť vedenia Komunistickej strany rozhodla riešiť problém odstránením Gorbačova z vedenia strany. Perestrojka sa skončila pučom, ktorým starí komunisti v Moskve zosadili z prezidentskej funkcie Michaila Gorbačova počas jeho dovolenky na Kryme. Následne perestrojku vystriedal korporatívny kapitalizmus. Gorbačov rýchlo strácal politickú moc a nebol už ďalej schopný zabrániť rozpadu ZSSR koncom roku 1991.

Aj ku Gorbačovskej perestrojke mali viacerí nestraníci rezervovaný postoj, pretože boli presvedčení, že politickú prestavbu nemožno uskutočniť v rámci existujúceho komunistického štátneho systému. Komunisti si možno mysleli, že systém je reformovateľný, a preto platili prognostické ústavy, ktoré jasne deklarovali potrebu systémových zmien v spoločnosti. Keď však dostali diagnózu problémov, vždy sa zľakli a cúvli.

Niektorí vedúci predstavitelia katolíckeho hnutia na Slovensku, ako František Mikloško, arcibiskup Chrysostom Korec, právnik Ján Čarnogurský a iní považujú za predzvesť novembrovej „*nežnej revolúcie*“ tzv. sviečkovú manifestáciu v roku 1988. Sviečková manifestácia bola pokojná manifestácia občanov za náboženské a občianske práva a slobody v Československej socialistickej republike, ktorá sa odohrala 25. marca 1988 na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Cieľom tejto manifestácie však nebolo odstránenie komunistického režimu, ale len upozornenie na potrebu dodržiavať

občianske práva veriacich i neveriacich. Aj skutočnosť, že manifestácia trvala len pol hodiny svedčí o tom, že ju nemožno pokladať za výnimočnú a už vôbec nie za predzvesť novembra 1989.

November 1989 bol spoločensko-politickou erupciou, ktorej predchádzali petície umelcov, publikácia Bratislava/nahlas, samizdaty, privátne aj verejné diskusie, najmä umelcov. Hlavné slovo pri zakladaní Verejnosti proti násiliu v Umeleckej besede v Bratislave mal herec Milan Kňažko. K vedúcim osobnostiam sa postupne dostali Fedor Gál, Ján Budaj, Miro Cipár, Ľubo Feldek, Ľubomír Longauer a ďalší umelci.

Názov „Verejnosť proti násiliu“ (VPN) vznikol v Bratislave pri debate v byte Jána Langoša. O násilnom vyrovnávaní si účtov s komunistami sa neuvažovalo, lebo v Československu bolo pol druhu milióna komunistov vrátane tých, ktorí po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy neprešli previerkami, boli z Komunistickej strany vyškrtnutí alebo vylúčení, avšak mysleniím ostali komunisti. Násilie voči nim by bolo násilím masovým a masívnym, čo nepripadalo v úvahu.

Prvým predsedom VPN sa stal Fedor Gál, nazývaný „čert“ pre svoj výzor tváre a úsečnú priamu reč. Ako dieťa židovských rodičov sa narodil roku 1945 v koncentračnom tábore, otca nepoznal, pretože zahynul pri pešom pochode do koncentráku. Tvorcami a dramaturgmi programu mítingov VPN boli zväčša Milan Kňažko, Ján Budaj, Martin Bútora a Peter Zajac. Organizačné záležitosti obstarával Laco Agnes Snopko. K vedúcim VPN patrili tiež Miroslav Kusý, Milan Šimečka starší a ďalší.

Od decembra 1989 do marca 1990 boli v masmédiách prezentované rokovania medzi komunistickým režimom a VPN. Na jednej strane boli slušní ľudia vo svetloch, s neoholenými bradami, s cigaretami v rukách, nezvyknutí manipulovať, na druhej papaláši v oblekoch, ktorí mali desaťročné skúsenosti s manipuláciou davov. Zástupcovia VPN jednoznačne žiadali zrušenie vedúcej úlohy Komunistickej strany a slobodné voľby. To bol podstatný a kľúčový rozdiel oproti požiadavkám *socializmu s ľudskou tvárou, perestrojke* či *sviečkovej manifestácii*.

Prevažnú časť predstaviteľov VPN predstavovali dobrí odborníci vo svojich profesiách, ale na výkon politickej moci a na prácu v štátnej správe boli nepoužiteľní. V hluku novembrových a decembrových udalostí 1989 a v januári až marci 1990 vedenie VPN hľadalo predovšetkým odborníkov na vecné problémy, ale nie na výkon politiky. Experti zo zahraničia chceli pomáhať hlavne s volebnou kampaňou. Kritériami pre obsadzovanie miest v parlamente, vláde, v podnikoch a na ambasádach bola dôveryhodnosť, osobná znalosť konkrétneho človeka, potom odbornosť a napokon konkurz. Často však dochádzalo k omylom (Gál, 2017).

Typickou črtou toho obdobia bola aj skutočnosť, že slušní ľudia revolúcie a kvalitní odborníci postupne vyprázdňovali politický a hospodársky priestor a prenechali ho bývalým komunistom bez morálnych hodnôt, ktorí mali dlhoročné skúsenosti s vedením štátnych podnikov a riadením štátnej správy. V takejto situácii sa dostali k moci napríklad Vladimír Mečiar a Rudolf Schuster.

Na sneme VPN v Topoľčanoch vo februári 1991 Vladimír Mečiar kandidoval za predsedu VPN, avšak zvíťazil Fedor Gál. Za Mečiarom šli ľudia z túžby po politickej moci. Treba však povedať, že medzi komunistami boli nielen karieristi, ale aj kvalitní odborníci. Napríklad Jozef Kučerák, bývalý komunista a v roku 1990 aj krátko podpredseda vlády, bol kvalitný ekonóm.

V tom období sa do vedúcich pozícií politickej a hospodárskej moci vrátili aj tzv. „šesťdesiatosmičkári“. Bola to pomerne početná skupina vyškrtnutých alebo vylúčených členov komunistickej strany v normalizačnom období po roku 1968, ktorí sa združili do spolku „Obroda“ a presadzovali svojich členov do vedúcich funkcií na rozličných úrovniach. V tom období sa na Slovensku začala šíriť korupcia veľkých rozmerov.

Po novembri 1989 bývalá Komunistická strana Slovenska sa premenovala na Stranu demokratickej ľavice – SDĽ na čele s Petrom Weissom. Jej členovia sa postupne dostali do národnej rady a do vlády Slovenska. Názov strany sa síce zmenil, ale názory a životná filozofia prevažnej časti tejto strany sa nezmenili.

Kľúčová publikácia

Vydavateľom publikácie „*Bratislava nahlas*“ v roku 1987 boli Mikuláš Huba a Juraj Flámik, ako štatutármi zástupcovia Základných organizácií SZOPK č. 6 a 13 v Bratislave. Zostavovateľom publikácie bol disident, novinár a dočasný kurič Ján Budaj. Členmi redakčného kolektívu boli Ján Budaj, Juraj Flámik, Fedor Gál, Eugen Gindl, Mikuláš Huba a Peter Tatár. Autorský kolektív tvorilo 23 členov a počet recenzentov bol 42. Publikácia mala 64 strán formátu A4 a členila sa na Preambulu, Edičné poznámky, Prírodné zložky prostredia, Kultúrno-historické zložky prostredia, Sociálne prostredie, Súvislosti. Obsahovala 17 kapitol od Kvality ovzdušia až po Znevýhodnené sociálne skupiny. Prvé vydanie v náklade 1 000 kusov vyšlo začiatkom októbra 1987 a druhé o tri týždne neskôr v náklade 2 000 kusov. Druhé vydanie zhabala Štátna bezpečnosť bezprostredne po vydaní. Publikácia vytvorila komplexný obraz o problémoch životného prostredia vtedajšej Bratislavy. Václav Havel nazval publikáciu slovenskou obdobou Charty 77. Presným pomenovaním hlavných problémov životného prostredia obyvateľov Bratislavy autori publikácie upozornili na nesprávny vzťah komunistickej moci k zdraviu obyvateľov Bratislavy a vyzývali k náprave politiky životného prostredia.

Pre spoločenské, hospodárske a politické obdobie rokov 1990 – 1992 bol typický prechod od centrálne plánovaného hospodárstva na trhové hospodárstvo. Zo západného sveta začali k nám prenikať prvky dovedy neznámych ekonomických štruktúr, ako holdingové spoločnosti, kupónová privatizácia a pod.

Väčšina spoločností holdingového typu na Slovensku vznikla ako pokračovanie transformačného procesu zo začiatku 90. rokov, keď sa bývalé štátne podniky menili na akciové spoločnosti. Vývoj ukázal nevyhnutnosť rozdelenia veľkých podnikov na menšie podnikateľské jednotky v závislosti od druhu výroby. Typickým príkladom je bývalý štátny podnik Závody ťažkého strojárstva v Martine, ktorý sa rozložil na množstvo dcérskych spoločností, otvorených pre vstup zahraničného partnera. V lete 1990 vedúci pracovníci

na Ministerstve lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu v Bratislave uvažovali o možnosti založenia holdingovej spoločnosti z podnikov štátnych lesov, čo však našťastie bolo zamietnuté. Podobne boli pokusy so založením holdingovej spoločnosti zo štátnych organizácií ochrany prírody, čo však tiež bolo zamietnuté.

Pád komunizmu naštartoval nevídané zmeny v ekonomike. Ich symbolom sa stala *kupónová privatizácia*. V ČSFR sa 1. novembra 1991 začal jedinečný proces - registrácia občanov - záujemcov o štátny majetok v prostredníctvom tzv. kupónovej privatizácie. Registrácia občanov do prvej vlny kupónovej privatizácie sa rozbehla 1. novembra 1991 a ukončila sa v marci 1992. Štátne podniky sa stali akciovkami a prešli do súkromných rúk. Kupónová privatizácia v tom období predstavovala vlastne privatizáciu štátneho majetku spočívajúca v tom, že sa veľkej časti obyvateľstva za symbolickú alebo nízku cenu rozdájú kupóny, ktoré potom obyvateľstvo môže vymeniť za podiely v podnikoch dovtedy vlastnených štátom. Na šťastie sa kupónová privatizácia nedotýkala organizácií štátnej ochrany prírody, Tatranského národného parku, ani urbárskych spoločností vlastniacich lesy v národných parkoch a chránených krajinných oblastiach.

Náčrt negatív a pozitív ponovembrového vývoja ochrany prírody na Správe TANAP-u

V hektickom období po novembri 1989 bývalá Správa TANAP-u pripravovala medzinárodnú konferenciu venovanú 40. výročiu prijatia zákona o TANAP-e č. 11 z 18. decembra 1948, s účinnosťou od 1. 1. 1949. Zborník referátov bol pripravovaný od začiatku roku 1989, teda ešte v totalitnom politickom systéme s vedúcou úlohou Komunistickej strany. Odvolanie bývalého riaditeľa Správy TANAP-u, ktorý bol komunista, sa síce uskutočnilo hneď po novembri 1989, avšak prvý nestraničný riaditeľ sa do čela organizácie dostal na základe výberového konania až koncom marca 1990. Tri mesiace stačili bývalým členom Komunistickej strany na Správe TANAP-u naoko prejavovať súhlas s novým „demokratickým“ systémom. V odbornom vedení bývalej Správy TANAP-u do novembra 1989 bolo mnoho kvalitných odborníkov pre oblasť starostlivosti o lesy a pre šport a cestovný ruch. Správa TANAP-u na čele s komunistom Ing. Jurajom Turošíkom síce formálne spolupracovala so Slovenským ústavom pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody a neskoršie s Ústredím štátnej ochrany prírody v Liptovskom Mikuláši, ale odborní pracovníci neboli zapojení do ochrannárskej atmosféry, ktorá vládla v celoštátnej organizácii ochrany prírody. Mnohí z nich síce boli členmi dobrovoľnej organizácie Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny - SZOPK, ale neboli aktívnymi pracovníkmi organizácií štátnej ochrany prírody. Členstvo niektorých pracovníkov v Komunistickej strane Slovenska bolo motivované snahou dostať sa do vedúcich funkcií na Správe TANAP-u. Mnohí z nich neboli fundamentálnymi komunistami. Podstatnou však bola skutočnosť, že na bývalej Správe TANAP-u do roku 1990 nebol zriadený útvar námestníka riaditeľa pre ochranu prírody. Riaditeľ mal námestníka pre ekonomiku, pre prevádzku a pre kádrovú prácu. Ochrana prírody bola začlenená na organizačnej úrovni odboru do útvaru námestníka pre prevádzku. Podobne pracovisko Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u, hoci priamo podliehalo riaditeľovi, v skutočnosti bolo riadené námestníkom pre prevádzku.

Na základe výberového konania minister lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu dňa 23. marca 1990 menoval nového riaditeľa Správy TANAP-u, ktorý nebol členom komunistickej strany. Nový riaditeľ zabezpečil, aby pripravený zborník referátov na konferenciu bol urýchlene prepracovaný. Vypustiť sa mali referáty oslavujúce socialistické zriadenie a vedúcu úlohou Komunistickej strany.

Medzinárodná vedecká konferencia sa uskutočnila v Tatranskej Lomnici v dňoch 22. – 24. mája 1990 pod názvom „*Ako ďalej pri ochrane a záchrane prírody Tatranského národného parku*“. Účastníci konferencie vyzývali „*Urobme všetko pre záchranu jedinečného prírodného skvostu na Slovensku. Spamätajme sa, kým je čas! Pomôžme národnému parku!*“. Dnes už nostalgicky vyznieva emotívne prevolanie „*Národ Tatrám – Tatry národu*“ s kategorickými výzvami „*nedopusťme*“, „*nedovolíme*“, „*požadujeme*“.

Pre nové vedenie Správy TANAP-u boli záväzné uznesenia vlády SR č. 300 zo dňa 20. 6. 1990 a č. 85 z 5. 3. 1991, ktoré požadovali vypracovanie novej koncepcie manažmentu a riadenia Správy TANAP-u. V období prvých dvoch rokov po novembri 1989 sa postupne kryštalizovali rozličné, často protichodné názory na manažment a riadenie národného parku. Do tohto procesu vstúpila platnosť zákona č. 229/1991 o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku. Vrátenie urbariátom, obciam a cirkvám vlastníckych práv k pozemkom a lesom v národnom parku, ktoré boli „poštatnené“ po februári 1948, viedlo k novým skupinovým emóciám. Na území Tatranského národného parku štátne pozemky zaberali len približne 55% celkovej rozlohy národného parku. Asi 45 % plochy lesov v národnom parku vlastnili najmä urbariáty.

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že Tatranský národný park patril v bývalom Československu k najlepšie vedecky preskúmaným chráneným územiám. Vyhlásenie chránených častí v Tatrách siaha do konca 19. storočia, kedy v bývalej Rakúsko-Uhorskej monarchii sa o zachovanie prírody niektorých dolín pričínil hlavne Uhorský karpatský spolok. Po prijatí vykonávacieho predpisu k zákonu, ktorým bolo Nariadenie Zboru povereníkov (vtedajšej vlády) č. 5. zo dňa 28. 10. 1952 o Tatranskom národnom parku, stali sa súčasťou Správy TANAP-u Výskumná stanica TANAP-u a Múzeum TANAP-u. Koncom päťdesiatych rokov minulého storočia bol v TANAP-e, ako v prvom našom národnom parku vykonaný podrobný typologický prieskum a výskum geobiocenologickou metódou profesora Aloisa Zlatníka. V päťdesiatych rokoch minulého storočia bol TANAP v bývalom Československu našim jediným chráneným územím vyhláseným osobitným zákonom.

Správa TANAP-u, ktorá vznikla k 1. 1. 1953, bola jedinou odbornou organizáciou ochrany prírody s kompetenciami štátnej správy a samostatným výskumným a múzejným pracoviskom. Z pohľadu rezortnej príslušnosti Správu TANAP-u zriadil z ekonomických dôvodov rezort lesníctva, pretože rezort životného prostredia vtedy ešte neexistoval a ochranu prírody zastrešoval ekonomicky slabý rezort kultúry.

Určitým organizačným nedostatkom v tom období bola izolovanosť Správy TANAP-u od činnosti celoslovenskej organizácie štátnej ochrany prírody, ktorou bol Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave. Správy TANAP-u sa nedotkol

ani zákon o štátnej ochrane prírody z roku 1955, ktorý definoval nové kategórie chránených území vrátane národných parkov.

V druhej polovici 20. storočia sa Tatranský národný park stal vyhľadávaným výskumným objektom pre rozličné obory prírodovedeckého výskumu. K prioritným patrili lesnícky výskum, v dôsledku čoho sa TANAP stal vyhľadávaným objektom pre Lesnícku fakultu Vysokej školy lesníckej a drevárskej a pre Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene.

V päťdesiatych rokoch minulého storočia na území TANAP-u bola založená séria výskumných plôch v prirodzených lesných ekosystémoch od Podbanského až po Javorinu, na ktorých pravidelne vykonávali výskumy poprední vedecko-výskumní a vysokoškolskí pracovníci univerzít, vysokých škôl, Slovenskej akadémie vied a iných vedecko-výskumných inštitúcií. Pomerne dobrá bola spolupráca s výskumnými pracovníkmi v poľskom národnom parku.

Poradný zbor pre veci TANAP-u bol dôležitým kontrolným orgánom, ktorého zásluhou sa v šesťdesiatych rokoch minulého storočia podarilo napríklad zachrániť Roháčsku dolinu pred megalomanskou tendenciou výstavby športových a rekreačných zariadení. Výsledky vedecko-výskumných štúdií boli publikované v sérii knižných zborníkov prác o TANAP-e. Takúto rozsiahlu vedecko-výskumnú a prieskumnú činnosť bolo možné vykonávať len vďaka finančnej dotácii na ochranu tatranskej prírody zo štátneho rozpočtu. Iné naše národné parky a chránené krajinné oblasti v riadení rezortu kultúry nemali k dispozícii také finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu.

Kľúčovým dokumentom pre manažment TANAP-u po roku 1990 sa stal „*Program starostlivosti o TANAP do roku 2000*“, schválený uznesením vlády SR č. 658 z 19. 11. 1991. Napriek veľkej snahe nového vedenia Správy TANAP-u zastaviť deštrukciu prírody národného parku v rokoch 1991 – 1998, účastníci konferencie venovanej 50. výročiu uzákonenia TANAP-u v dňoch 25. – 28. 11. 1998 museli konštatovať, že „*stav prírodných systémov v TANAP-e sa v ostatných desiatich rokoch nezlepšil, ale naopak, stále sa zhoršuje...*“ (Beláček, 1990). Konferencia požadovala, aby ústredné orgány štátnej správy životného prostredia a ochrany prírody prijali účinné opatrenia na zmiernenie, prípadne eliminovanie poškodenia a ohrozenia ekosystémov TANAP-u. Požadovalo sa zriadenie pozemkového fondu chránených území a pozemky osobitne chránených území odovzdať do užívania správam národných parkov. Podobne chimericky vyznievali požiadavky, aby správy národných parkov mohli samostatne koordinovať výskum a monitoring a aby na túto činnosť boli zo štátneho rozpočtu pridelené primerané finančné prostriedky.

Zlomový bod

Potrebu uplatniť na území TANAP-u princípy integrovaného manažmentu prírody a krajiny potvrdil nový zákon Národnej rady SR číslo 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, ktorý pod ochranou prírody rozumel aj starostlivosť o ekosystémy, to znamená aj o lesné ekosystémy. Prax však ukázala, že skutočnú realizáciu zákona o ochrane prírody a krajiny nebolo možné dôsledne

zabezpečiť, pretože proti sebe stáli dve zásadne odlišné právne normy. Politicky silnejší rezort pôdohospodárstva zotrúval na požiadavke plnenie zákona o lesoch aj v osobitne chránených územiach. Ekonomicky a politicky slabší rezort životného prostredia naivne veril, že zákon o ochrane prírody a krajiny bude rešpektovať aj rezort pôdohospodárstva (lesníctva).

Po roku 1995, kedy sa od Správy TANAP-u odčlenila lesnícka organizácia Štátne lesy TANAP-u, nebolo možné v praxi realizovať princípy integrovaného manažmentu, pretože Správa TANAP-u ostala bez potrebných finančných, personálnych, materiálnych a priestorových podmienok. Okrem toho Správa TANAP-u, ktorá sa dostala pod rezort životného prostredia, nemala kompetencie orgánu štátnej správy, teda nemala rozhodovaciu právomoc, ale bola len odbornou organizáciou Ministerstva životného prostredia SR, ktorá spracovávala pre orgány životného prostredia odborné stanoviská. Na ich uskutočňovanie však nemala dosah.

Nový riaditeľ Správy TANAP-u, ktorý dlhé roky pôsobil v typologickom prieskume lesov na Lesprojekte, neskôr v SÚPSOP-e a na Ústredí štátnej ochrany prírody už v roku 1990 pochopil, že pripravovaný nový zákon o ochrane prírody a krajiny bude možné realizovať vo vzťahu k proklamovanej starostlivosti o lesné ekosystémy len vtedy, ak sa zmení kompetenčný zákon vo vzťahu k rezortom. K takejto zmene nebola a do dnes nie je politická vôľa. Problém zónovania bolo možné vyriešiť po súhlase užívateľov a samosprávy, ale na užívanie lesnej pôdy organizáciami ochrany prírody bolo potrebné zmeniť kompetenčný zákon.

Hodnotenie koncepčných dokumentov manažmentu TANAP-u po novembri 1989 vyznieva v neprospech ochrany prírody. Hoci v „*Programu starostlivosti o TANAP do roku 2000*“ bolo územie národného parku rozčlenené na zóny ochrany A, B, C a v rámci nich na ekologicko-funkčné priestory, realita ukázala, že aj dobre vypracované koncepcie nebolo možné v plnom rozsahu uskutočniť. Príčinu možno vidieť už na začiatku zriadenia TANAP-u k 1. 1. 1949. Vyhlásením národného parku sa vtedy teoreticky vyriešil vonkajší rozpor medzi ochranou prírody a hospodárskym využívaním v prospech ochrany prírody. Počas ďalšej existencie národného parku sa ukázalo, že sa nepodarilo vyriešiť mnoho zložitejších vnútorných rozporov v národnom parku medzi ochranou prírody a cestovným ruchom, turistikou a športovými aktivitami. Naopak, výstavba športového Areálu snov na Štrbskom plese pre majstrovstvá sveta v klasickom lyžovaní v roku 1970 bola začiatkom k ďalšej neusmernenej výstavbe infraštruktúry športu, turistiky a odborej rekreácie v duchu známeho hesla „*nech sa tatarské doliny rozozvučia spevom nášho pracujúceho ľudu*“.

Integrovaný manažment sa nepodarilo presadiť ani vo veľmi zložitom spoločensko-politickom prostredí, aké u nás nastalo po novembri 1989. V Tatrách sa skryte i verejne permanentne propagovala na úkor ochrany vzácnej tatarskej biodiverzity výstavba zariadení športu, turistiky, rekreácie, nájomných bytov a apartmánov. Neutíchali ani tendencie uskutočniť v Tatrách Zimné olympijské hry.

Medzi brzdiace momenty ochrany biodiverzity patrilo nerešpektovanie alebo svojvoľné vysvetľovanie právnych predpisov ochrany prírody, lesného hospodárstva a preferovanie

športu, rekreácie a rozvojových projektov cestovného ruchu na úkor ochrany prírody (Vološčuk, Švajda, Vančura, 2006).

Ukážka pokusu o narušenie etických princípov ochrany prírody v TANAP-e

V rokoch 1990 – 1992 sa Správy TANAP-u nedotkli celoštátne udalosti súvisiace so zakladaním holdingových spoločností a s prebiehajúcou kupónovou privatizáciou štátnych podnikov. Avšak zásluhou amerických podnikateľov slovenského pôvodu, ktorí vycítili možnosť podnikania na Slovensku v prírodno-krajinárskych atraktívnych územiach, akými sú národné parky, aj oblasť Vysokých Tatier sa stala súčasťou záujmu skupiny podnikateľov na čele s americkým Slovákom Michalom Šumichrastom (Huba, 2015).

Začiatkom roku 1990 sa naďalej živila v skupine športovcov žijúcich vo Vysokých Tatrách myšlienka vybudovania športových zariadení pre zimnú olympiádu. Myšlienka nadväzovala na výstavbu športového areálu majstrovstiev sveta v klasických lyžiarskych disciplínach v roku 1970 na Štrbskom Plese. Hoci sa v osemdesiatych rokoch 20. storočia podarilo dobrovoľným ochranárom zo SZOPK, Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského a Slovenskej akadémie vied zastaviť realizáciu výstavby športového centra v Roháčskej doline na Orave, nové politicko-ekonomické pomery po roku 1990 povzbudili podnikateľov pod rôznymi zámienkami stavať vo Vysokých Tatrách.

Americký Slovák Michal Šumichrast v mladosti zvykol lyžovať v Tatrách, po druhej svetovej vojne emigroval do USA a po nežnej revolúcii sa vyhlásil za záchrancu zruinovanej česko-slovenskej ekonomiky. Už 17. januára 1990 sa nechal slávnostne vymenovať za čestného poradcu vlády SSR. Ako skúsený obchodník rýchlo zistil, s čím sa dá na Slovensku výhodne obchodovať. Spojil sa s inými podnikateľmi, akými boli Kallay, Kováč, Lexa, Filkus a ďalší. Na realizáciu svojich zámerov založil americkú akciovú spoločnosť Tatra Mountains Corporation a uzavrel oficiálne dohody s predstaviteľmi rezortu obchodu a cestovného ruchu SR (Huba, 2015).

Koncom septembra 1990 odlieta do USA na oficiálne pozvanie guvernéra štátu New Hampshire tzv. slovenská vládna delegácia bez oficiálneho súhlasu slovenskej vlády. Vládnu delegáciu SR tvorili: podpredseda vlády, minister financií, 3 námestníci ministra, predseda mestského národného výborom Mesta Vysoké Tatry, poradca podpredsedu vlády, poslanec Slovenskej národnej rady za Stranu zelených, tlmočníčka, viceprezident americkej firmy Tatra Mountains Corporation a známy slovenský slobodný umelec a podnikateľ v jednej osobe Kállay.

Predstavitelia štátu New Hampshire zaviedli slovenskú delegáciu do tzv. národného parku, aby im ukázali, ako sa dá rozvíjať národný park. Sľubované národné parky však neboli v skutočnosti národnými parkami iba národnými lesmi (podobná kategória sú u nás lesy osobitného určenia). Okrem toho navštívená krajina v USA nebola podobná Tatrám, ale skôr sa podobala na krajinu Považského Inovca, Javorníkov a pohoriu Vtáčnika.

Na záver pobytu vládna komisia mala podpísať dohodu o spolupráci, čo komisia odmietla. Po návrate na Slovensko sa rozvinula aféra „Tatragate“. Poslanec Národnej rady SR Maňo Huba s inými ochrancami prírody niekoľkokrát rokoval vo Výbore NR SR pre životné prostredie o zastavení celej aféry. Vtedy sa to podarilo a pán Šumichrast nemohol stavať nové lyžiarske strediská v TANAP-e. Ale len dočasne, pretože neskoršie sa zásluhou spoločnosti Tatra Montains Corporation myšlienka výstavby lyžiarskych zjazdoviek naplno rozvinula v oblasti Lomnické sedlo-Tatranská Lomnica. Tým boli výrazne porušené zásady etiky vo vzťahu k pôvodným prírodným systémom na územiach národných parkov, ktoré predstavujú ekosystémy kosodrevinového a smrekového lesného vegetačného stupňa.

Pozitívne momenty ponovembrového vývoja na Správe TANAP-u

Nové vedenie Správy TANAP-u v rokoch 1990 – 1994 s pomocou Výboru pre životné prostredie Národnej rady Slovenska dosiahlo niekoľko významných úspechov. Okrem zrušenia masových turistických výstupov na Rysy a Kriváň podarilo sa zabezpečiť celoročnú ochranu ohrozených druhov živočíchov a rastlín. Podstatným pozitívnym počínom však bolo zapojenie sa do širokej medzinárodnej spolupráce s ochranárskymi organizáciami v Európe a prostredníctvom IUCN aj vo svete.

V roku 1991 bola z iniciatívy riaditeľa Správy TANAP-u založená Asociácia karpatských národných parkov a biosférických rezervácií – ACANAP, ktorej sekretariát sídlil pri Správe TANAP-u v Tatranskej Lomnici. Do Asociácie sa dobrovoľne prihlásilo 27 správ národných parkov Karpát. Začali sa organizovať každoročné vedecké konferencie a semináre k aktuálnym problémom ochrany a starostlivosti o národné parky, a to striedavo v Maďarsku, Poľsku, na Zakarpatskej Ukrajine a u nás. Túto iniciatívu ocenilo roku 1993 vedenie Svetového fondu ochrany prírody – WWF udelením Zlatej medaily WWF riaditeľovi Správy TANAP-u.

V roku 1992 TANAP bol zapísaný do svetového zoznamu Biosférických rezervácií. V rokoch 1992 – 1996 pomerne úspešne sa darilo plniť Program starostlivosti o TANAP do roku 2000.

V druhej polovici 1994 Národná rada SR sa uzniesla na zákone o ochrane prírody a krajiny číslo 287/1994, podľa ktorého ochranou prírody sa rozumie aj starostlivosť o ekosystémy. Zákon zmocňoval Ministerstvo životného prostredia na vyhlasovanie národných parkov a na zriaďovanie a riadenie organizácií ochrany prírody, najmä správ národných parkov. S týmto zákonom nesúhlasilo vedenie lesníckej sekcie Ministerstva pôdohospodárstva a tiež niektorí lesníci vo vedení Správy TANAP-u. Došlo k polarizácii názorov na budúcnosť Správy TANAP-u po 1. 1. 1995. Nespokojnosť lesníkov vyústila do svojvoľného odčlenenia podstatnej časti pracovníkov Správy TANAP-u do novej lesníckej organizácie zriadenej ministrom pôdohospodárstva Petrom Bacom (člen HZDS) s názvom Štátne lesy TANAP-u (okolo 55 % územia národného parku). Táto nová organizácia si neoprávnene prisvojila aj kompetencie ochrany prírody a prevzala hmotný majetok a pracovníkov Správy TANAP-u vrátane finančného príspevku na ochranu prírody. Správa TANAP-u sa tak ocitla v patovej situácii, ktorú Ministerstvo životného

prostredia SR (ministrom bol z HZDS Jozef Zlocha) vyriešilo zlúčením všetkých správ národných parkov do celoslovenskej organizácie Správy národných parkov Slovenska.

Ďalší vývoj Správy TANAP-u po roku 1996 bol poznačený množstvom porád, komisionálnych previerok, seminárov a konferencií, ktoré ani po vetrovej kalamite v novembri 2004 nevedli k pozitívnemu záveru, t.j. k delimitácii časti majetku a pracovníkov pre Správu TANAP-u.

Záver

Ponovembrový vývoj ochrany prírody na príklade Tatranského národného parku ukázal na výraznú prevahu ekonomiky a sily peňazí nad etickými princípmi ochrany prírody. Vzťahuje sa to aj na iné národné parky, napríklad na Národný park Nízke Tatry, kde sa pod rúškom boja proti podkôrníkovi veľkoplošne odlesnili stovky hektárov monokultúrnych nepôvodných smrečín.

Pri posudzovaní príčin kalamitného premnoženia podkôrníkov v nepôvodných smrečínach je potrebné hľadať súvislosti medzi dlhotrvajúcimi klimatickými zmenami, drevinovým zložením konkrétnych krajinných komplexov a možnosťou šírenia sa podkôrníkov.

Nemožno vytrhávať jednu príčinu z celkovej sústavy príčin, ktoré vedú k premnoženiu podkôrného hmyzu, pretože podkôrník bol, je a bude súčasťou smrekových monokultúr. Jednou z možností zastavenia tejto kalamity je urýchlené zónovanie území národných parkov na bezzásahovú zónu a zóny, v ktorých možno zasahovať do lesných ekosystémov a uplatňovať integrovaný manažment (Miklós, 2013, 2014), s prihliadnutím aj na oprávnené požiadavky pre rozvoj športových a rekreačných aktivít človeka. O integrovanom manažmente krajiny sa zatiaľ viac diskutuje na vedeckých konferenciách a menej sa realizuje v praxi.

K regenerácii prírodného prostredia TANAP-u, ako aj ďalších chránených území, ktoré boli v uplynulých rokoch postihnuté živelnými pohromami a devastačnými faktormi najlepšie prispelo to, že aspoň malú časť týchto území sa proti vôli štátnych orgánov lesníctva, športu a cestovného ruchu podarilo uchrániť pred ľudskými zásahmi – na samoreguláciu a prirodzené zmladzovanie (Huba, 2015).

Aj na príklade TANAP-u možno konštatovať, že inštitút posudzovania vplyvov na životné prostredie sa v uplynulých rokoch tak zdevastoval, že slúži najmä na presadzovanie či „posvätenie“ nekalých zámerov investorov a nie na ich reguláciu a prevenciu, na čo bol pôvodne určený.

Na záver tejto historickej úvahy sa mi žiada pripomenúť myšlienku filozofa osvietenstva Immanuela Kanta, vyslovenú koncom 17. storočia v práci „*K večnému mieru*“ (Vydavateľstvo Pravda Bratislava, 188 s.): „*Medzi mravnosťou, právom a politikou nesmie byť čo do obsahu žiaden rozdiel.*“

Literatúra

BELÁČEK, M., 1990: Politicko-právne aspekty ochrany lesného pôdneho fondu a prírody na území Tatranského národného parku. Zborník prednášok. Dom techniky ČSVTS Žilina. s. 149 – 163.

GÁL, F., 2017: Ešte raz a naposledy. Koniec príbehu. N Press, s. r. o. 291 s. ISBN 978-80-972394-1-1.

HUBA, M., 2015: Fragmenty. Bratislava: Vydané v spolupráci s Geografickým ústavom SAV a Spoločnosťou pre trvalo udržateľný život v SR. ISBN 978-80-972021-2-5.

MIKLÓS, L., 2013: Integrovaný manažment a environmentálny manažment. In: Diviaková, A.: Vybrané aspekty integrovaného manažmentu životného prostredia. Zborník vedeckých príspevkov z konferencie vo Zvolene. Katedra UNESCO pre ekologické vedomie a TUR FEE TU vo Zvolene, s. 32 – 39. ISBN 978-80-89183-94-4.

MIKLÓS, L., 2014: „State of the art“ integrovaného manažmentu. In: Diviaková, A. (ed) Stav a trendy integrovaného manažmentu životného prostredia. Technická univerzita vo Zvolene, s. 10 – 15. ISBN 978-80-228-2711-9.

VOLOŠČUK, I., 1999: Prínos a perspektívy Tatranského národného parku v ochrane prírodného dedičstva Karpát. In: Zborník referátov, Správa TANAP-u Tatranská Lomnica, s. 32 – 56.

VOLOŠČUK, I., ŠVAJDA, J., VANČURA, T. 2006: Koncepcie územnej ochrany a organizačné štruktúry Tatranského národného parku. Monografické štúdie o národných parkoch 6, 142 s. ŠOP Banská Bystrica a Správa TANAP-u v Tatranskej Štrbe. ISBN 80-228-1670-1.